

HÁROM FRANCIA NEMZEDÉK.

Irta: *Gogolák Lajos.*

JACQUES BAINVILLE, a francia akadémia új tagja, aki most váratlanul elköltözött az élők sorából, Léon Daudet és Charles Maurras mellett a royalisták szellemi vezérkarának legelsői közé tartozott. Nagyon kis csoport ez a francia royalista párt, de tán épp ezért oly érdekes az a lendület, mellyel időről-időre rohamra indul — sorai közt nagyobbrészt a legfiatalabb nemzedékekkel — a harmadik köztársaság ellen. A régi lilimos zászlók ilyenkor úgy tűnnek elő, mint a megújhodni vágyó, új Franciaország szimbolumai. És ha nem is valószínű, hogy a harmadik köztársaságot, a bankárok, professzorok, ügyvédek, kispolgárok e biztos államát egykönnyen multtá omlasztják a Maurras, Daudet és Bainville tanításain nőtt fiatalok utcai kavardásai, az mégis bizonyos, hogy soká ez a kis párt volt a leg-hatékonyabb erjesztője, kovásza az új francia fejlődésnek.

Nem a tömegek mélységein folyik ez az erjedés. Hiszen a francia royalizmus ma is még elsősorban intellektuális irány, művelt, magányos és finom elmék életformája, politikai széplelkek ápoltt légköre, — tehát egyelőre eléggé zárt világ, ha már nem is az élet modern ütemét tagadó, a köztársaság nagy eredményeitől és valóságaitól elzárkózó arisztokraták menedéke. Mindenesetre a Párizs utcáin időnként föltűnő «*camelots du roi*» szenvedélyei azt mutatják, hogy intellektuális irányból, politikai széplelkek elgondolásaiból aktív szerepvállalása is tud lenni mindazoknak, kik nincsenek megelégedve a mai francia polgári és demokratikus renddel. Ma a francia royalizmus tehát elsősorban intellektuális tényező s elsősorban polgári intellektuellek politikája. Ezek előtt a polgárok, tegnapelőttről jött demokratikus eredetű emberek előtt mégis a régi, a királyi Franciaország társadalmi és politikai rendje a néha sznob módon is sóvárgott ideál. A mai társadalmi dezorganizáltságból a régi, isteni eredetűnek és hivatásúnak értelmezett rend visszaállítása után áhítoznak. Vezérük: Charles Maurras ezt a magatartást csodálja a görög gondolkozás túlfinomult fogalmi formáiban, a római impérium erejében és örök békéjében s ennek két örökösében: az egyformán latin szellemű és szervezeti franciák királyságában.

Az ő Franciaországuk nem a mai Franciaország, az egyezkedő pártok, polgárok Franciaországa. Az ő Franciaországukban az állam minden, az egyén s a humanitás gondolata elveszti minden értékét. «Integrális nacionalizmusuk», melyet lapjuk, az «*Action Française*» képvisel, a francia örök öncélú összefogását sürgeti nagyon kiméletlenül, a «*humanité*» gondolatától egészen idegen formában. A külföldtől teljesen független, belülről fejlődő francia életet akarnak. Ezért provincialisták, ezért regionalisták. E folyamat kezdetén ott áll Maurice Barrès a maga patetikus és koncentrált nacionalizmusával s nagyon elzárkózottan minden «európai» gondolat elől. S átment ezen a fejlődésen — igaz, rövid ideig — André Gide is. De Gide hamar elszakadt innen. Ma nem győzi eleget szidni Barrès új naplójegyzeteiben. Barrès nacionalizmusa «integrális», önző és követelő. Gide romantikus ember, protestáns, puritán, Európa felé fordul, az élet és az érzelem minden érin-

tésének kitárt. Lehet: Barrès még túlzó, antihumanista, integrális nacionalizmusával és regionalizmusával is (— regionalizmusa politikai és nem emberi gondolat! —) franciább, mint Gide. De az érző, az individualista, a protestáns és puritán Gide emberibb. És emellett Gide moralista, — Barrès, Maurras immoralisok: Gide morálja s a morál elől fölszabaduló amoralizmusa, küzdései atyai puritán öröksége ellen emberi, egyéni ügyek; Barrèsnél és Maurrasnál nincs emberi, egyéni morál, nincs humanitás, — minden, minden az állam érdeke.

Nos, ez az «integrális nacionalizmus» antihumanitárius és bizonyos fókig «európaellenes» is. Európaellenes, mert Európa ma nemcsak az antikvitást, a klasszicitást, a latinitást jelenti, hanem jelenti az északi embert is, az érzelmes embert, a romantikát és a reformációt. Barrès és Maurras Európája elsősorban a latin Európa, körülbelül addig, ameddig a római limes ért, azontúl bizonytalanság, rendetlenség, homály. Emberiség? — elsősorban a latin, a francia emberiség a fontos. Európa ma is Franciaország. Ezek az emberek nagyon megvetik azt a «romantikus» fölfogást és gesztust, mely Franciaországot tette meg az egyetemes emberiség kísérleti telepének; a nagy forradalomban is ezt a humanitárius, világpolgári tendenciát gyűlölik a legjobban, nem hiába a romantikus, érzelmes Rousseau műve a forradalom.

Az antik ideán nevelt Maurras mellett ott van a nagyon művelt, de nagyon is féktelen Léon Daudet is, kit kissé tán a németiség is nevelt: de Goethe klasszicizmusa, melyet Daudet úgy tanulmányozott, végeredményben mégis antik örökség. Maurras és Daudet ideológusok; mult, jelen, jövő itt összeolvad. Mellettük Jacques Bainville jelentette a szolid történeti műveltséget, a pozitív tudást. Tudós volt-e Bainville? — avagy a német értelmezésű, merev, életlő «tudományossághoz», a «tudomány» légürességéhez és életteleniségéhez tán túlságosan emberi? Vagy talán túlságosan latin is és túl aktív természet is ahhoz, hogy hidegen álljon szemben a multtal? Sokat írt és mindig szerette az aktualitást. Ha kezembe veszem leghíresebb könyvét, a «Histoire de trois générations»-t, e kérdések önkénytelenül is megdölnak.

Három nemzedék életét írta meg itt e ragyogó stilisza, ez a metsző logikájú történetpolitikus a régi és újnak vágyott rend s az integrális nacionalizmus önző, merev parancsszavai szerint. Merev és önző ez a könyv; lehet, hogy igaza van egy párt, vagy akár egy nemzet szempontjából is. 1918 májusában írta le Bainville az utolsó oldalakat. A német ágyúk kemény hangjai temették ekkor a francia szívekben a Kant, Goethe, Schiller eszményi Németországába vetett hitet. Bainville leírja, hogy a Párizs fölött keringő német repülőgépek halálhozó zümmögése mily gúnyosan dobolt most azok fölén, kik még bíztak Nagy Frigyes franciabarátságában, vagy akik számára Madame de Stael rajongó németbarát könyve jelentette az eszményi, az *igazi* Németországot... Bainville nyíltan meg is mondja: könyve, történetírása csak mereven nacionalista célú lehet. Nem akar egyetemes emberi igazságot. Nos, ha lehet még a francia nacionalizmus fölfokozásáról beszélni, úgy Bainville megmutatja, hogy lehet. De az ő történeti és politikai műveltségű nacionalizmusa, melyet még a regionalizmus közvetlen élménye is befolyásolt, egészen más, mint ahogy ez a fogalom eddig a köztudatban élt.

Bainville nacionalizmusa teljesen elüt annak a három nemzedéknek érzelmeitől, melynek életútját kétfelől Waterloo és Verdun szegélyezik. Jőformán egészen Szedánig az egész francia nép azon az úton haladt, melyet

neki a magányával küzdő és az önmagát eszmévé emelő száműzött Napoleon kijelölt. Bainville nagyon nem szereti a szentilonai száműzöttet : mint royalista nem szeretheti és mint gondolkozó fő irtózik Bonaparte kritikátlan önistenítésétől, durvaságától. Pedig ez a száműzetés mily hatalmas eszmei hagyatékot jelentett az illúziókra könnyen hevülő francia nép számára ! De Bainville realista és kritikai fő s az érzelmi hevet sohasem méltányolja egy nemzet életében. Napoleon a nemzeti eszme és a gloire kultuszát hagyta nemzetére : Franciaország a világ első nemzete, ő a szabadság választott népe, az ő hivatása a zsarnok és nemzetietlen dinasztia elkergetése az elnyomott népek felől, a nemzeti elv maradéktalan keresztülvitele, Olaszország és Németország egyesítése — és így tovább. Tagadása volt ez — írja Bainville — XIV. Lajos egész művének, mely jól kihasználta a német partikularizmust. Tagadása volt ez a világpolgári politikai program az eddigi francia produkcióknak is. De a franciák elfeledték nagy vérveszteségeiket és boldogan mentek Napoleon után. Háború és népszabadság kellett nekik. Az utolsó Bourbonok alatt — kiknek végnapjait Bainville a spanyol Habsburgok reménytelen haldoklásához hasonlítja — ezért volt oly népszerűtlen Talleyrand, a legnagyobb diplomata, mert ennyi veszély közt Franciaország méltóságával együtt megóvta a szent szövetségi Európa békéjét is : szívesen volt a nemzetietlen, az autokrata Ausztria szövetségese, Metternich-hel barátkozott s nem volt hajlandó a német egységért sikraszállni. Pedig e békés években a francia közvélemény háborút akart, — háborút a lengyelekért, a nemzeti elvért, a népek jogaiért . . . Lajos Fülöp sem akart ilyen háborút s ezért szintén egyre népszerűtlenebb lett, hiszen Napoleon legnagyobb ellenségével, Angliával barátkozott s megvetette az angol-francia ántánt legelső alapjait . . .

Csendes és polgári a XIX. század első felének története. Csak a költők és a történetírók hangosak. Ők az első forradalmárok. Michelet történetírása áradó hévvel emlékeztette a nagy forradalom heroikus jeleneteire a lelkes szívű választottakat, a művelt politikai széplelkeket. Ezalatt Béranger, ez a korlátolt sanzonköltő, ez az unalmas és idétlen kispolgár a varróleányok, sarki boltosok, kereskedősegek, tanulékony kisfiúk, érzélgős öreg polgári hölgyek lelkeibe belopja a forradalom, a nagy Napoleon, a világszabadság, a gloire köznapi kultuszát. Heroikus nyelve zengésével ugyanezt tette Victor Hugo is, akár Thiers, ez a közepes történetíró (kit Anatole France oly találon nevez a «francia nyelv legrosszabb írója»-nak erről a korról szóló emlékezőiben). 1848-ban ez az unatkozó és meggazdagodott nemzedék a szociális bajok miatt zendülő munkássággal együtt újra forradalmat csinál, elkergeti a «nemzetietlenné» lett, de mégis oly jóakarátú és szolid Fülöpöt. S ahelyett, hogy a társadalmi rend ilyen ingásai közt az emberek saját dolgaikkal törődnének, inkább Németország egyesítéséért s a lengyelekért rajonganak. Azt hitték, hogy a liberális, az egységes Németország biztos támasza lesz az emberiség közös ügyének s hű szövetségese a világszabadságot hordozó Franciaországnak ; Párizst elismeri a világ fővárosául, mint a nagy emberi eszmék tűzhelyét — ezt Victor Hugo hirdette ekkor, hiszen a francia volt a humanitás választott nemzete.

Bainville keményen leszámol ezzel az illuzionizmussal s ridegen megrojjja 1848 nemzedékét német- és magyarbarátságáért : 1918 tanulságaira hivatkozik itt. Amily élesen elítéli a német egységet támogató multszázadi franciákat, olyan nagy híve Ausztriának. Ausztriának is, Franciaországnak is közös érdeke volt a német partikularizmus fönntartása az európai egyen-

súly érdekében. Ezért igen nagyot hibázott III. Napoleon, midőn uralmárt a nemzeti eszméhez kötötte és előmozdította Bismarck egységesítő törekvéseit. Pedig előre láthatta volna, hogy az egyesült Németország nem az 1848-as frankfurti parlament ábrándos liberális elméi után fog igazodni, hanem a «vér és vas» bismarcki terméke lesz, mely épp ő rajta próbálja majd ki egyesült erejét. Nagybátyját követte itt az unokaöccs: botorul és esztelenül gyűlölte Franciaország természetes szövetségését: Ausztriát s ahol lehetett, megalázta és gyöngítette. Ausztria előtte az abszolutisztikus, a legitim, a nemzetietlen állam időszerűtlen, elavult mintája volt. Bismarck ezzel szemben a nemzeti elv megjelenítője s a német egységé, melyet I. Napoleon, Beranger, Victor Hugo, Thiers oly szívesen vártak s melynek Ausztria útjában állt. Németországban még mindig a tudósok, a költők szelid országát látta a francia köztudat... A harmadik köztársaság is csak németellenes, angol- és oroszbarát politikája miatt nyer Bainvillenél fölloldozást. De annál jobban nekimegy újra a «tehetségtelen» Thiersnek, ki még Szedán után is bízott a német-francia megegyezés lehetőségeiben.

Bainville konokul és gyűlölködően nacionalista; a francia nemzetiség teljes kielését követeli szinte vallásos áhitattal, — ugyanekkor viszont károsnak tartja, ha ez az elv más népeknél is érvényesül. Mikor a német partikularizmus Fichte, Hegel, Bismarck (és Hitler!) nyomán ma végnapjait éli, a Waterlootól Verdunig nyúló francia nemzedékek lelkében is nagy a változás. A világpolgári hagyaték, a humanista gondolat, a nemzetközi szabadság- eszme, Napoleon öröke teljesen hitelét veszti. Franciaország többé nem akar idegen célokért vérezni, többé nem szenteli magát az «emberiség» bizonytalan ügyeinek. Végre önmagának, önmagáért, befelé akar élni — ez a «negyedik nemzedékhez» írott utóhang alapgondolata. Bainville itt Renanra hivatkozik: Izrael népe, írta Renan, azért ment tönkre a próféták korában, mert valóságos klinikai telepe volt az akkori emberiség összes nyavalyáinak, ideáinak: vajjon így akar-e járni mások ügyéért a francia nép is, mely egy század forgása alatt először a német egységért rajongott és Szedánnál a németek által veretett le s mely a saját üdvén próbálta végig az emberiség minden új törekvését? A másik nagy probléma: a visszahozhatatlan német partikularizmus — és Bainville keserűen vallja be itt, hogy ez a harc elveszett, a jövő már nem hozhat a franciáknak kedvező megoldást.

Ő volt az igazi *politikai* történetíró. Nem ereszkedett a lélek mélységeire, de a fölszín ragyogása annál megvesztegetőbb nála. Igazi tanítványa Maurrasnak; rideg és merev, mint az állama üdvét legfőbb jónak tartó antik államférfiú; etikum, humanizmus, szabadság gondolat egész idegenek előtte. Erénye ez, vagy hibája? — örök kérdése ez az állam és az ember közti viszonynak; mi a fontosabb: az ember, vagy az állam, *egy* nemzet-e, vagy az emberiség, s mi a kiegyenlítő megoldás a kettő között?

DAL.

Ha mindig égne az égi lámpás, — Sem égi lámpás, se szívem lángja
 ó, éj, — ó, éj! már rég nem ég,
 nem lenne rajtam palástod árnya fölöttem azért oly sűrű sötét
 oly mély, oly mély. — már rég az ég.

Kolozsvári Olga.